

Vilepuhumine vajab reegleid

Ühiskond ei taha enam tööl toimuvate rikkumiste puhul silma kinni pigistada ja vajame süsteemi, mis kaitseks neid, kes sõandavad probleemidest rääkida ja niimoodi nende lahendamisele kaasa aidata. Järjest avalikkuse ette tulevad juhtumid näitavad selgelt, kui oluline oleks tõhusalt, diskreetselt ja seaduslikult toimuv teavitamine niihästi läbipaistva ühiskonna, ettevõtete ning riigiasutuste maine jaoks kui ka Eesti töötajate heaolu seisukohast.

Kui inimene on saanud oma töökohal või sellega seotult teada, et toime on pandud või kehtab õiguserikkumine, ja ta ei julge sellest teada anda kiusu, halvamate töötingimuste või isegi vallandamise kartuses, jäävad probleemid vandumata.

See võib kaasa tuua asjatu kahju kaastöötajatele, organisatsiooni mainele ning lõpuks ka ühiskonnale laiemalt.

Laias maailmas on vilepuhumisest olnud olulist ühiskondlikku kasu. Näiteks suudeti tänu sellele ära hoida hullulehmatõve laiem levik. Äkki oleks Estonia teatriski saanud probleemid lahendada märksa varem ja ilma asjatu mainekahjuta meie kultuuri ja rahvusliku identiteedi jaoks olulisele asutusele, kui oleks olnud koht ja inimene, kuhu ja kellele tekkinud muredest selgete reeglite alusel teada anda?

Ehk oluks avalik skandaal välditav TTÜs, kui kahtluste korral oleks kõigile teada, millise järelevalvet tegeva asutuse poole võib sellisel puhul konfidentsiaalselt pöörduda kindlusega, et vihjeid kontrollitakse ning vajadusel probleemiga ka tegeletakse?

Eespool mainitud juhtudel valisid teavitajad meedia, kuna olid püüdnud enda sõnul neist probleemidest rääkida, aga neid ei olnud kuulda võetud. Ja vahel on see tõesti vajalik, mõni probleem vajabki laiemat avalikku debatti, et puudutada meid kõiki. Näiteks võime arutleda selle üle, ehk oleks turvaline teavitussüsteem Hiinas võinud aidata ka koroonavi-

Tööl toimunud rikkumistest teavitamise praktika vajab reguleerimist, kirjutab justiitsminister Raivo Aeg (Isamaa).

rusele kohe algaasis jaole saada ning päästa nõnda sadu tuhandeid elusid?

Kuidas siis ikkagi teavitajat kaitsta? Tulevikus peaks töötaja olema informeeritud, kuidas käituda juhul, kui talle saab ilmsiks tööalane rikkumine või oht. Esmajärjekorras peaks tal olema võimalik anda sellest teada asutuse sees ning järgmise sammuna mõnele välisele sõltumatule järelevalvele. Kõige olulisem on seejuures, et ta saaks seda teha nii, et tema isik jääks konfidentsiaalseks, et ta ei peaks teavituse järel kartma tagakiusamist. Kui selline tagurlik teguviis kuskil organisatsioonis aga siiski peaks aset leidma, peab inimene teadma, et õigusriik võimaldab teda selle eest kaitsta.

Seejuures tahan kummutada ühe varem meediast läbi käinud arvamuse, et teavitajatele kaitse andmine muudab võimatuks töötajat konstruktiivselt kritiseerida, vallandada, tööülesandeid muuta või palka korrigeerida. Sellist hirmu ei pea juhid kindlasti tundma. Loodav seadus annab küll tööalases kontekstis ilmsiks tulnud rikkumise puhul teavitajale kaitse ühes või teises vormis töökiusu ja surveavaldamise eest, kuid see ei tähenda, et seda peaks saama kurjasti enda kasuks ära kasutada. Esiteks on ka rikkumisest teavitatud inimest võimalik tulevikus vallandada, kui see on põhjendatud sellega, et ta ei saa oma tööülesannetega hakkama.

Teiseks peab teavitaja ise olema veendunud, et rikkumine on toimunud, sellest nõuetekohaselt märku andma ja vajadusel olema valmis oma väiteid ka selgitama. Igast pisirikkumisest teavitamise või valede ja pahatahtlike teavituste abil näiteks oma töökoha säilimist kindlustada pole võimalik, sest pahatahtlike teavituste eest on ette nähtud vastutus juba praegu ja nii on ka tulevikus.

Nagu eespool mainitud, ei kao uue seadusega kuskile ka meedia roll ühiskonna valupunktidele tähelepanu juhtimisel. Mõ-

ni teema lausa nõuab seda. Sestap ongi meedia, aga näiteks ka sotsiaalmeedia vahendusel teavitamine jätkuvalt lubatud, kuid arvestama peaks, et survemeetmete eest seadusandliku kaitse saab suu lahti teinud ainult teatud juhtudel.

Peamisi põhjuseid selleks on kaks. Esiteks peaks igasuguse vilepuhumise eesmärk olema probleemide kõrvaldamine. Asutuse sisese või -välise kanali kaudu teavitamisel on tõenäoliselt võimalik rikkumist märksa lihtsmini ja kiiremini kõrvaldada. Teiseks võib avalik teavitamine mõningatel juhtudel tuua kaasa asjatu mainekahju, kui selgub, et tegelikult rikkumist ei toimunudki. Usalduse tagasi teenimine on aga teatavasti märksa keerulisem kui selle lõhkumine.

Selleks et täituks unistus usalduslikust ja tervest töökuultuurist, on vaja meie kõigi panust. Mis seal salata, tõenäoliselt kaasneb teavituskanalite loomisega ettevõtetele ja ka riigiasutustele mõningane lisakoormus, mis aga pikemas perspektiivis tabub ennast ära. Peamiselt on kulud ühekordsed ning teavituskanalite loomisel on 50-249 töötajaga asutustel võimalik jõud ühendada ja luua ühised protseduurid teavituste vastuvõtmiseks ja nendega tegelemiseks.

Justiitsministeerium, aga ka kolmas sektor saab siin töhusate teavitussüsteemide loomisel nõu ja jõuga appi tulla ning ettevõteteid ei jäeta uue kohustuse täitmisele ükski. Malle saab võtta ka lõunanaabritel, kellega meie ettevõtjatel kindlasti sidemeid on, sest nii Lätis kui ka Leedus on sellised seadused juba olemas. Samuti on Eestis ettevõteteid, kus sellised süsteemid juba toimivad, ning ilmselt on tänu sellele mitmed probleemid saanud varakult lahenduse ja juhtimisotsused üle vaadata.

Olulisim ongi leida tasakaal teavitajate kaitse ning nende inimeste või asutuste õiguste tagamisel, keda teavitust puudutab. Seetõttu oleme enne seaduseelnõu kirjutama asumist teinud oma ettepanekud seaduse väljatöötamiskavatsuses, millele ootame sisulist ja aktiivset tagasisidet.

MAAILM JA MÕNDA

Erkki Bahovski

Hiina paradoks

Nõukaajal elanud mäletavad kindlasti, mis on defitsiit ja letialune kaup. Kaup, mida oli alati puudu ja mida tuli tuttaval müüjalt manguada. Tihti polnud asi lihtsalt defitsiidis, vaid võrdluses läänemaailma analoogsete kaupadega.

Need, kel õnnestus nõukaajal näha Soome televisiooni, said kohe aru, millest nad olid ilma jäänud. Mõnel läks korda piiri tagant smugeldada sisse ka lääne ajakirju, millest võis samuti enneolematut kraami imetleda. Hiljem tulid juba Viiru ärikad, kel õnnestus see tavaar ka materialiseerida.

Suurem küsimus on, kui paljud meist mõtlesid vabadusele ja inimõigustele seoses läänega. Ma usun, et vabadusele mõeldi küll, aga esmajoones – möönan oma julget oletust – seostus lääs ilusate autode, mitte kohe lagunevate jalatsite ja söödava vorstiga. Eriti suur vahe oli elektroonikas. Näiteks telekad Sharp ja Berjodka olid pärit justkui eri planeetidelt. Seega mängis läänele kätte küllama sõja võitmise mitte üksnes Tähesõdade programm, Nõukogude Liidu invasioon Afganistanis, vaid ka nn pehme jõud.

Nüüd aga esitagem sama teemaga seoses küsimus Hiina kohta. Kui Hiina jätkab tõusu ja oma tehnoloogilist edenemist, kas ei teki ühel heal päeval olukord, kus Hiina kaubad ületavad lääne omi? Aga meile need julgeolekumured tõttu ei jõua. Paljud riigid on tõrksad kasutama Huaweiga seotud 5G-tehnoloogiat, sest äkki on seadmetes tagauks, mis annab Hiina eriteenistustele võimaluse meie järele luurata. Ühendkuningriiki keelustas äsja Huawei riigi 5G-telekommunikatsioonivõrgus.

Viimased 50 aastat on lääs olnud maailmas tehnoloogiliselt domineeriv. Nüüd kipub see üleolek kaduma. Aasia, eriti Hiina, tuleb järele. Lääs oli kaua aega mugavustsoonis – silt «Made in China» toodetel tähendas allhanget, odavat tööjõudu ja madalat hinda. Nüüd aga võib «Made in China» tähendada, et sellise silidiga tooted on paremad ega ole allhange.

Hiina pehme jõud tugeneb. Netflixist on võimalik vaadata ka Hiina mängufilme. Mõned neist on tehtud Hollywoodi stiilis märulitena, kus siis Hiina kangela ne lõpuks pahad võidab. Praegu on need Hollywoodiga võrreldes robustsed ja traageliitidega, aga ilmselt on vaid aja küsimus, mil kunagiste Arnold Schwarzenegeri posterite asemel võtavad koha sisse Hiina terminaatorid. Hiinal on praegu veel lobistid, aga võibolla mõne aja pärast ei lähegi neid vaja – kaubad räägivad enda eest.

Lääs on tarbimisühiskond ja ehkki kliimapolitika püüab arutud tarbimist piirdada, seisneb poliitika ikka suuresti selles, missugune poliitik suudab oma valijatele enam tarbimisväärtust kaupa kokku lubada. Mis siis juhtub, kui valijad näevad, et Hiina kaubad on paremad ja odavamad, aga julgeolekukaalutlustel neile kättesaamatud?

Pole kahtlust, et läänes leidub poliitikuid, kes Hiina kaubad turule lubaksid. Muidugi on neid kaupu ka praegu, aga kõik need ei kujuta endast julgeolekuohtu. Niigi on Hiina raha pugenud sisse igale poole. Juba praegu näeme, et jutt väärtuspõhisest poliitikast hakkab pinda jalge alt kaotama, kui asi on Vene gaasis või Hiina rahas.

Küllma sõja lõpp oli ses mõttes lihtne, et liberaalne ideoloogia ja paremad kaubad olid ühes laagris ning türannia ja kehvad kaubad teises. Mis juhtub, kui türannia saab endale ka paremad kaubad? Küsimus pole ju üksnes paremates kaupades, vaid lääne olemuses üldisemalt. Ja see on juba tõsine küsimus.

Olulisim on leida tasakaal teavitajate kaitse ning nende inimeste või asutuste õiguste tagamisel, keda teavitust puudutab.

Kasvav janu võib ka Peipsi kuivaks jätta

Nad põgenevad vee eest ja otsivad vett. Merevee tõus on uputanud viljaka ranna ja selle taga on kõrb, kus pole, mida juua. Vanasti oleksid surnud. Nüüd lendavad kaugele, kas või Peipsini, et see tühjaks juua.

Tammekannu Kooliatlases, mida lapsena vaatasin, torkas silma suur Araali järv otse keset Aasiat ja Tšaadi järv keset Aafrikat. Neid pole enam. On tühjaks joodud, täpsemalt küll söödud, sest vesi on läinud põldudele. Hiina suured jõed ei jõua enam alati mereni, juuakse enne ära. Colorado jõgi USA läänes jõuab mereni ainult seetõttu, et USA on kohustunud osa vett Mehhi-kole jätma. Mehhihiko aga ei saa seda ära juua, kui USA põldudel jökke tagasi nõrguv kasteveest selle soolaseks muudab. California keskses orus on maapind koha-

REIN TAAGEPERA
politoloog

ti kümme meetrit langenud, sest süvakaevud on vee välja imenud.

Janu kasvab, sest joojaid on rohkem. Vaadake praegusi 80-aastasi! Vaadake neid hoolikalt, sest nad on ainulaadsed. Nende 80 aasta kestel on inimeste arv 3,3-kordistunud ja nad on ainus selline sugupõlv, keda on olnud või tuleb. 80 aastat varem sündinud nägid ainult 1,7-kordistumist ja tänavu sündivail on ees ainult 1,3-kordistumine. Miks nii vähe, nii järsku? Janu paneb piiri.

Kui Saksamaa on tühjaks joodud, siis muutub ahvatlevaks isegi kõle Eesti. Muinasjutuline maa, kus kevadel inimesed lausa jalgupidi joodavas vees tambivad. Tarvitseks vaid vesi mudast välja sõeluda. Kaugelt lihtsam kui mereveest soola välja saada. Ega see miljard üleni Eestisse tule. Kõigest üks tuhan-

dest ulatub siia. See tähendab üks miljon veeotsingul veepagulast. Marjamaa teine miljon. See on Tarmo Soomere hinnang.

Tulevad lõunast. Kust siis mujalt? Põhjas on tühi, läänes varsti ookean ja idas asustus hõre, sündimus madal. Tulevad kaugel lõunast, mitmest kandist, mitme kodukeelega. Korjavad teel inglise keele pudemeid. Mis keeles nad siin suhtlema hakkavad, omavahel ja meiega? Kui suudame, kui oskame neid lõimida, siis eesti keeles. Kui mitte, siis inglise keeles... Kuidas oskaksime neid eestikeelseks lõimida, kui meil pole kogemusi ja neid on miljon? Poolemiljonilise sisserännu kogemus meil siiski juba on. Oleme sellest õppinud, kuid mõndagi on veel õppida.

See on üks paljustest tahkudest, mida hakkab arutama Metsaülikool agustis Käärikul, üldteemaga «Vesi».